

reikėtų ir tai, kad ačus be gailėsčio medžiojo ir žudė Paragvajaus ūkininkai. Galbūt būtinybė išvengti priešo privertė juos itin griežtai elgtis su kiekvienu, kuris galėjo tapti našta būriui.

Tiesa ta, kad kaip ir bet kuri kita žmonių visuomenė ačų gentys buvo labai sudėtingos. Tad verčiau nelaikykime jų nei demonais, nei idealizuokime remdamiesi paviršutiniška pažintimi. Ačai nebuvo nei angelai, nei demonai – jie buvo žmonės. Tą patį reikia pasakyti apie senosius medžiotojus-rankiotojus.

Kalbančios šmėklos

Ką galime pasakyti apie dvasinį ir mentalinį senųjų medžiotojų ir rankiotojų gyvenimą? Jų buities pagrindus gana patikimai įmanoma atkurti vadovaujantis kiekybiškai įvertinamais ir objektyviais veiksniais. Pavyzdžiui, nesunku apskaičiuoti, kiek kalorijų per dieną reikėjo asmeniui, kad jis išgyventų, kiek kalorijų gaunama iš kilogramo graikinių riešutų, ir kiek šių riešutų galima pririnkti iš kvadratinį kilometrą užimančio miško ploto. Tuomet galime pagrįstai spėti, kokią vietą graikiniai riešutai užėmė jų valgiaraštyje.

Tačiau kaip sužinoti, laikė mūsų protėviai graikinius riešutus skanėstais ar tiesiog malšino jais alkį? O gal tikėjo, kad šiuose riešutmedžiuose gyvena dvasios? Ar atrode jiems gražūs graikinio riešutmedžio lapai? Ar norėdamas romantiškai pabūti su rankiojoja mergina rankiojojas vaikinai vesdavosi ją į graikinio riešutmedžio pavėšį? Akivaizdu, jog minčių, tikėjimų ir jausmų pasaulį iššifruoti yra daug sunkiau.

Dauguma mokslininkų sutinka, kad tarp senovės rankiotojų buvo paplitę animistiniai tikėjimai. Animizmas* – tai tikėjimas, kad kiekviena vieta, kiekvienas gyvūnas, augalas ir gamtos reiškinys turi sąmonę ir jausmus, gali užmegzti su žmogumi tiesioginį ryšį. Taigi animistai gali tikėti, kad didžiulė uola kalno viršūnėje turi nuosavus troškimus ir poreikius. Ji gali pykti ant žmonių už kokį nors poelgį arba juo džiaugtis. Uola gali perspėti žmones arba prašyti kokių nors paslaugų. Žmonės savo ruožtu gali kreiptis į uolą, ją pamaloninti ar jai pagrasinti. Gyva dvasią turinti būtybė yra ne tik uola, bet ir kalno papėdėje augantis ažuolas, šalimais garmantis upeliukas, versmė miško laukymėje,

* Sąvoka kilo iš lotynų kalbos žodžio *anima*, kuris reiškia „sielą“ ar „dvasią“. (Aut. past.)

7. Lasko urve prieš 15 000–20 000 metų nupieštas piešinys. Ką gi tiksliai jame matome ir kokia gi šio kūrinio prasmė? Kai kas tvirtina, kad čia matyti bizono užmuštas vyras paukščio galva ir stačiu peniu. Žemiau vyro atvaizduotas kitas paukštis, kuris galėtų simbolizuoti sielą, atsiskyrusią nuo kūno mirties akimirką. Jeigu tai tiesa, piešinys vaizduoja ne kasdienišką medžiojant nutikusią nelaimę, bet veikiau perėjimą iš vieno pasaulio į kitą. Deja, niekaip negalime sužinoti, ar kuri nors šių hipotezių atitinka tikrovę. Į piešinį galime žvelgti kaip į Roršako testą*, kuris daug pasako apie išankstines šiuolaikinių mokslininkų nuomones, tačiau labai nedaug apie senovės rankiotojų tikėjimus.

aplinkui ją augantys krūmai, takelis į tą proskyną, prie versmės atsigerti pasirodančios laukų pelės, vilkai ir varnos. Animistiniame pasaulyje gyvi yra ne tik objektai ir gyvos būtybės. Jame taip pat apstu jokie apčiuopiamo pavidalo neturinčių esybių – mirusiųjų dvasių, kitų draugiškų ir piktavališkų būtybių, kurias šiandien paprastai vadiname demonais, fėjomis ir angelais.

Animistai tiki, kad nėra jokių ribų, kurios skirtų žmones nuo kitų būtybių. Žmogus gali su bet kuo bendrauti per kalbą, dainą, šokį ar ritualą. Antai medžiotojas gali kreiptis į elnių bandą ir paprašyti, kad vienas jų pasiaukotų. Medžioklei pavykus, medžiotojas gali prašyti žuvusio gyvulio atleidimo. Žmogui susirgus, šamanas užmezga ryšį su liga sukėlusia dvasia ir bando ją numaldyti ar gašdinimais nuvyti šalin. Prireikus jis gali kreiptis pagalbos į kitas dvasias. Į akis krenta tai, kad visais šiais atvejais krepiamasi į vietines būtybes. Ne į kokius nors visuotinius dievus, bet konkretų elnią, medį, upokšnį, vėlę.

* Psichologinis testas, kai tiriamas asmuo pasakoja, ką mato žiūrėdamas į tam tikras rašalo dėmes. (Vert. past.)

8. Medžiotojai-rankiotojai šiuos delnų atspaudus „Delnų oloje“, Argentinoje, paliko prieš kokius 9000 metų. Atrodo, kad seniai mirę žmonės tiesia į mus rankas iš uolos. Tai vienas labiausiai jaudinančių senųjų rinkėjų pasaulio relikto, tačiau niekas iš tikrųjų nežino, ką jis reiškia.

Kadangi žmonės nėra atriboti nuo kitų būtybių, nėra ir griežtos hierarchijos. Nežemiškos esybės egzistuoja ne vien tam, kad rūpintųsi žmonių poreikiais. Nėra jos nei visagaliai dievai, valdantys pasaulį pagal savo užgaidas. Nei žmonės, nei kokia kita būtybių grupė nėra ašis, apie kurią sukasi pasaulis.

Animizmas – tai ne kokia konkreti religija. Šiuo vardu įvardijame tūkstančius skirtingų religijų, kultūr ir tikėjimų. O sieja juos visus bendras požiūris į pasaulį ir žmogaus vietą jame. Teigdami, kad senovės rankiotojai tikriausiai buvo animistai, esame tokie pat tikslūs, kaip sakydami, jog dauguma žemdirbių, gyvenusių iki naujųjų laikų pradžios, buvo teistai. Teizmas* sako, kad visuotinė tvarka yra grįsta hierarchiniais žmonių santykiais su nedidele grupe nežemiškų esybių, vadinamų dievais. Tiesa, iki naujųjų laikų gyvenę žemdirbiai dažniausiai būdavo teistai, tačiau šis teiginys visiškai nekonkretus. Bendra „teizmo“ antraštė apima žydų rabinus ir XVIII a. Lenkiją, raganas deginusius puritonus ir XVII a. Masačusetsą, actekų šventikus ir XV a. Meksiką, sufijų mistikus ir XII a. Iraną, X a. vikingų karius, II a. romėnų legionierius ir I a.

* Sąvoka kilo iš graikų kalbos žodžio *theos*, kuris reiškia „dievą“. (Aut. past.)

kinų biurokratus. Kiekviena iš čia paminėtų grupių į kitų grupių tikėjimus ir praktikas žvelgė kreivai, laikė jas eretiškomis. Visai gali būti, kad įvairių rankiotųjų visuomenių, kurias vadiname „animistais“, tikėjimai ir praktikos skyrėsi ne ką mažiau. Jų religinė patirtis galėjo būti audringa, kupina prieštaravimų, reformų ir perversmų.

Deja, šie atsargūs apibendrinimai yra viskas, ką galime pasakyti. Bet kokie bandymai tiksliau apibūdinti archajiško dvasingumo detales yra itin rizikingi, nes kokių nors įrodymų, kuriais galėtume paremti tokius bandymus, beveik nėra, o tie mūsų turimi trupinėliai – saujelė žmogaus veiklos produktų ir piešinių olose – gali būti interpretuojami begale būdų. Mokslininkų, kurie tvirtina žiną, ką jautė rankiotojai, teorijos daugiau pasako mums apie išankstines jų autorių nuomones, o ne apie akmens amžiaus religijas.

Užuot priskaldę kalnus teorijų apie kurmiarausio dydžio kapų reliktus, olų piešinius ir kaulinių statulėlių krūveles, nuoširdžiai pripažinkime, kad tik labai miglotai suprantame senovės rinkėjų religijas. Protingais veidais postringaujame, kad jie buvo animistai, tačiau išties tuo pasakome nedaug. Mums nėra žinoma, kokioms dvasioms jie meldėsi, kokias šventes šventė, kokių tabu laikėsi. Visų svarbiausia, nežinome, kokias jie pasakojo istorijas. Tai viena didžiausių spragų žmonijos istorijoje.

Dar viena sritis, apie kurią mūsų žinios beveik lygios nuliui, yra socialinis politinis rankiotųjų pasaulis. Jau kalbėjome, kad mokslininkai nesutaria net dėl pačių elementariausių dalykų, tokių kaip asmeninė nuosavybė, nuklearinės šeimos ir monogaminiai santykiai. Atrodo, kad skirtingų bandų struktūra buvo skirtinga. Kai kuriose jų galėjo vyruoti tokia pati griežta hierarchinė santvarka, įtampa ir smurtas kaip kokčiausioje šimpanzių grupėje, o kitose žmonės galėjo gyventi ramiai, taikiai ir gašliai kaip banda mažųjų šimpanzių.

1955 m. Sungiryje, Rusijoje, archeologai aptiko 30 000 metų senumo mamutų medžiotojų kultūros kapavietes. Viename iš kapų jie rado penkiasdešimties metų amžiaus vyro skeletą, apkabinėtą mamuto kaulo karolių vėriniais (iš viso kaulinių rutuliukų buvo apie 3000). Mirusio vyro galvą dengė lapės dantimis puošta kepurė, o riešai buvo apvynioti dvidešimt penkiomis mamuto kaulo apyrankėmis. Aplinkiniuose kapuose gėrybių buvo daug mažiau. Mokslininkai padarė išvadą, kad Sungirio mamutų medžiotojai gyveno hierarchinėje visuomenėje, o tas mirusysis veikiausiai buvo bandos arba net visos genties, kurią sudarė

kelios bandos, vadas. Mažai tikėtina, kad keletas dešimčių vienos bandos narių patys prigaminė tik daug papuošalų.

Vėliau archeologai atrado dar įdomesnę kapą. Jame suglaustomis galvomis buvo palaidoti du skeletai. Vienas jų priklausė dvylikos–trylikos metų berniukui, o kitas – maždaug devynių–dešimties metų mergaitėi. Berniuko skeletas buvo apkarstytas 5000 mamuto kaulo karolių. Jo kaukolę dengė lapės dantimis papuošta kepurė, o juosmuo buvo apjuostas diržu iš 250 lapės dantų (vadinasi, su dantimis atsiveikinti teko mažų mažiausiai šešioms dešimtims lapių). Mergaitė buvo padabinta karoliais iš 5250 mamuto kaulo rutulėlių. Abu vaikus supo statulėlės ir kitokie mamuto kaulo dirbiniai. Gamindamas vieną mamuto kaulo karolį igudęs amatininkas (ar amatininkė) tikriausiai sugaišo apie keturiasdešimt penkias minutes. Kitaip sakant, du vaikus puošiantiems 10 000 mamuto kaulo karolių – jau nekalbant apie kitus dirbinius – pagaminti prireikė maždaug 7500 valandų kruopštaus darbo, taigi priyręs meistras dirbo daugiau nei trejus metus.

Labai abejotina, kad tokiame ankstyvame amžiuje Sungirio vaikai galėjo išsikrovoti mamutų medžiotojų bandos vadų statusą. Tokias ekstravagantiškas jų laidotuves galima paaiškinti tik kultūriniais tikėjimais. Viena iš galimų prielaidų – jie rangą paveldėjo iš tėvų. Galbūt buvo vado vaikai kultūroje, tikėjusioje šeimos charizma ar griežtomis paveldėjimo taisyklėmis. Pasak antrosios teorijos, vaikai dar gimimo metu buvo pripažinti kokių nors seniai mirusių dvasių įsikūnijimu. Trečioji teorija tvirtina, kad vaikai šitaip palaidoti buvo ne dėl turėto statuso, kol buvo gyvi, o dėl to, kaip mirė. Jie buvo rituališkai paaukoti – galbūt šis aukojimo ritualas papildė vado laidotuvių apeigas, – o tada labai iškilmingai palaidoti.¹⁵

Kad ir kaip ten būtų iš tikrųjų, Sungirio vaikai yra vienas geriausių įrodymų, kad jau prieš 30 000 metų *sapiens* gebėjo išrasti socialinius politinius kodus, toli pranokusius mūsų DNR diktatą ir kitų žmonių bei gyvūnų elgesio modelius.

Karas ar taika?

Galiausiai atsiremiamė į keblų karo vaidmens rankiotųjų visuomenėse klausimą. Kai kurie mokslininkai medžiotojų–rankiotųjų visuomenes įsivaizduoja kaip taikius rojaus kampelius ir tvirtina, kad karas ir